

S. H. Vajanský: Na rozhraní umenia a ideológie

Na pôde Filozofického ústavu SAV sa dňa 19. mája 2016 uskutočnilo podujatie s názvom *S. H. Vajanský: Na rozhraní umenia a ideológie* v spolupráci s Historickým ústavom SAV, Ústavom slovenskej literatúry SAV a Historickej spoločnosti pri SAV. V príspevkoch vystupujúcich sa hovorilo o Vajanského osobnosti či už ako o ambicióznom prozaikovi, básnikovi, glosátorovi, kritikovi, predstaviteľovi národného hnutia, pokračovateľovi práce svojho otca, alebo aj v rámci dobových generačných sporov „mladých kontra starých“, vo vzťahu k novej literatúre i umeniu či k židovskej otázke v historických súvislostiach.

Marcela Mikulová (Ústav slovenskej literatúry SAV) s príspevkom *Hľadanie modelov národnej reprezentácie* otvorila prvý blok konferencie, v ktorom sa sústredila na Vajanského stratégiu budovania spoločnosti na rovine ducha (ideologické povýšenie každodennosti, úloha intelektuálov medzi ľuďmi, ambícia vytvoriť národnú vysokú kultúru), realizácie realizmu a otázky jeho zaradenia ako „realistického autora“, recepcii a reflexii jeho diel či problematike fikcie a referenciality. Zároveň však načrtla životný pocit rozpoloženia „na rozhraní“, teda medzi dvoma štýlovými obdobiami (realizmus a moderná), ktoré vplývali na tvorbu Vajanského, ale tiež poukázala aj na problematizáciu jeho diel nepresahujúcich svoju dobu či strácanie hodnoty a aktuálnosti už v čase ich vzniku (*Letiace tiene, Kotlín, Koreň a výhonky*).

V referáte Daniely Kodajovej (Historický ústav SAV) *Vajanský medzi symbolom národného hnutia a outsiderom reálnej politiky* figuroval v rôznych polohách či už ako študent práva, koncipient, ale hlavne ako publicista, kritik či predstaviteľ národného hnutia. Hovorila nielen o Vajanského publicistickom účinkovaní (písanie úvodníkov), autorových písomných výstupoch v pozícii britkého glosátora kontra plagiátora iných prác (preberanie foriem, názvov, tém), ale aj o jeho pôsobení v Slovanskom dobročinnom spolku, otázke literárnej autority, stratégii národného hnutia prostredníctvom histórie či etnografie, autorskej seba projekcii či o jeho absencii v politickej sfére, no zároveň aktívnym politickým písaňím.

Téme modelu a konceptu národných dejín, otázke národa ako moderného fenoménu alebo načrtnutiu súboja o historické vzory a osobnosti sa venoval Karol Hollý (Historický ústav SAV) v príspevku *Vajanského koncepcia národných dejín*. Zamerail sa na Vajanského koncept národných dejín v rámci národného povedomia (akt prebudenia národa), poukázal na nejednotnosť tohto konceptu v autorových publicistických textoch (ako reakcie na aktuálne spoločenské dianie) a na modifikáciu historického myslenia (dualistické chápanie národa) či negovanie jeho koncepcií, kde zohrávali významnú úlohu také faktory ako zemianstvo (ako dominantna v politike) alebo aj aspekt odnárodnenia sa šľachty. Hollý tak načrtol široký diapazón Vajanského chápania národných dejín od ľudu ako spoločenstva, ktoré nie je tvorcom dejín (Živá starina) s dôrazom na negáciu národných dejín a akútnym zberom etnografických materiálov, cez ponímanie absencie dejín ako výhody, až po existenciu dejín v rámci národného povedomia (Slováci ako aktívni účastníci dejín).

Druhý blok podujatia otvorila Ivana Taranenková (Ústav slovenskej literatúry SAV) referátom *Vajanský: tragédia, melódrama, román*. Zameraila sa na literárnu problematiku

Vajanského románu v rámci žánrov ako melodráma (excesívnosť melodrámy, režim reprezentácie, melodramatické gesto zviditeľnené medzi rovinou reprezentácie a označovaného) i tragédia, otázku realistického slovenského románu ako románu s utopickým charakterom a jeho figurovanie ako národobrodeneckého projektu, ktorý sa realizuje na každej rovine textu, či literárnu tradíciu v domácom prostredí. Na viacerých kontrastoch demonštrovala problematiku Vajanského románu, či už ide o jeho model, ktorý deskribovala na koncepte románu „smyšlenky“ (ireálnosť, utópia) vs. skutočnosti (pravdepodobnosť k skutočnosti), alebo napríklad cez národné vs. protinárodné v rámci literatúry (konfrontácie s európskym kontextom).

Vajanského židovskej otázky na Slovensku (1881) v historických súvislostiach sa venoval Miloslav Szabó (Historický ústav SAV). V prezentácii predložil výklad histórie pojmu „židovskej otázky“ v stredoeurópskom, uhorskom i slovenskom kontexte. Zhrnul tu také aspekty ako napríklad protináboženské polemiky, požiadavky zrovnoprávnenia Židov, antikapitalizmus, požiadavky zrušenia emancipácie (2. polovice 19. storočia), emancipáciu Židov v rámci asimilačnej dohody starých a nových elít, sociálno-ekonomickú modernizáciu a nacionalizáciu, antisemitizmus. V rámci slovenského kontextu boli spomenuté úvodníky obnovených *Slovenských pohľadov* (Slovensko a jeho život literárny, Slovenské zemanstvo), ale taktiež aj analýza stereotypov židovského úžerníka a maďarizátora, načrtnutie vzťahu „my a oni“ (národ, rasa, konfesia) či dobová perspektíva riešenia židovskej otázky (násilie/bojkot).

Tretí blok uviedla Andrea Draganová príspevkom *Vajanský a hlasisti* (Ústav slovenskej literatúry SAV), v ktorom sa zaoberala generačným sporom „starých kontra mladých“ a problematikou autority na pozadí časopisu *Hlas*. Do popredia boli vyzdvihnuté také protipóly v tejto problematike ako konzervatívne kontra moderné, národná vs. maďarská politika, vnímanie mladej generácie ako tej, ktorá ničí prácu otcov, a autorita staršej generácie cvičiaca mladých pre budúcnosť. Dôležitými aspektmi skúmania referujúcej tu bola vnútorná názorová diferenciácia, gesto razantnej negácie mladých, snaha mravnej obrody človeka a gesto kajania sa ako kompromis neprijatý martinskou elitou (Vavro Šrobár), aktivita mládeže, Vajanský ako najpopulárnejšia osobnosť spomedzi staršej generácie a jeho aktualizácia kresťanského fatalizmu otcov a aj riešenie otázky obvinenia *Hlasu* z neúcty k starším na báze korešpondencie aj reakcií v úvodníkoch Vajanského a Šrobára ako mapovanie vzájomného generačného pomeru.

Dana Hučková (Ústav slovenskej literatúry SAV) sa v referáte *Svetozár Hurban Vajanský a nová literatúra* zamerala na Vajanského reflexiu nových umeleckých smerov a zároveň aj na prepojenosť a kauzálnosť umenia a spoločnosti (umenie ako národná reprezentácia) cez autorovu optiku prostredníctvom jeho publikovaných úvodníkov, v ktorých sa venoval téme literatúry. Spomenuté tu boli Vajanského názory a subjektívne negatívne dojmy z vlastného čítania, či už ide o smery ako secesia, dekadencia (ako otrava, ako nepôvodný jav), naturalizmus, ktoré podľa Vajanského predstavovali neprijateľné smery v literatúre. Do kontrastu sa u neho dostala tvorba modernistov ako predstaviteľov „bez hodnoty“ a slovenská literatúra, ktorá mala atribúty „dobrotu a čestnosti“.

Konferenciu uzatvoril výstup Magdaleny Bystrzak (Karlova univerzita v Prahe) *Alexander Matuška v spore o rehabilitáciu SHV v 30. rokoch 20. storočia*. Zaoberala sa

Matuškovým textom (*Vajanský prozaik*) s dôrazom na jeho vnímanie v širšom kontexte. V príspevku problematizovala otázku literárnej kritiky, tvarovania národného kultúrneho kánonu či problém dogmatickosti Vajanského koncepcie na pozadí Matuškovho textu ako istého pokračovania sporu o slovenský romantizmus v rámci minulých tendencií. Spomenutá bola poetika Vajanského textov, kritika jeho osobnosti ako národného ideológa, ale zároveň aj zdôraznená dobová snaha zabrániť vytesňovaniu tohto autora. Nakoniec autorka poukázala aj na dobové rezonovanie Matuškovho textu a vyrovnávanie sa s históriou či jeho neúspechom vytvorenia nových ohlasov na Vajanského prózy a zmeny jeho obrazu.

Konferencia *S. H. Vajanský: Na rozhraní umenia a ideológie* ponúkla rôzne pohľady na osobnosť S. H. Vajanského od študenta cez publicistu až po reprezentanta národného hnutia. Jeho životné dielo a generačný či dobový odkaz tak boli podrobené kritickému prehodnocovaniu nielen na pôde žánrov, ako napríklad publicistické úvodníky či románci, tragédia a melodráma v slovenskom románe, ale aj v rámci jeho reflexie umenia, národných dejín či hľadania a nachádzania modelov národného hnutia.

Lenka Macsaliová